Prof. Dr. Ahmet SALTIK
Pusula : Bilimsel akılcılık

KOVİT GERİ DÖNER Mİ??

Sevgili* Cumhuriyet *okuru,

Hacettepe'de tıbbiyeye başladığımız 17 yaşından beri **Cumhuriyet** *okuruyuz. 52 yıl sonra* **Cumhuriyet**'te *köşe yazma onuruna erişiyoruz, şimdilik 2 haftada bir. Gazete yönetimine, başta Sn.* ***Alev Coşkun****'a çok teşekkür ederiz.* ***Tıp, Mülkiye, Hukuk*** *ve* **Cumhuriyet** *4. üniversitemiz. Ülkemize çook derinden borçluyuz.* ***AYDINLANMA*** *temel hedefimiz, pusulamız* ***BİLİMSEL AKILCILIK****.*
***

2020-23 arasında Kovit-19 salgını ile boğuştuk. Peki bitti mi? Artık geri gelmez mi? Pek çok bilinmez ve olumsuzluk var, dolayısıyla *bilimsel özen* ilkesine sarılmalıyız. Hızla ve aşırı artan dünya nüfusu, doğaya ciddi kirlenme ve tükenme baskısı. Yabanıl kapitalizmin dizginlenemeyen hırsı Dünyayı bitiriyor, ekolojik denge çöküyor. Fatura yalın *küresel ısınma* olmayıp çok ağır, **iklim faciası!**
Kovit-19 bu bedellerden salt biri. 3,5 yılda dünyanın en az 1/10'u Kovit'e yakalandı, yedi milyon insan öldü. Dünya Sağlık Örgütüne (DSÖ) göre gerçek sayılar bunun üç katı, veriler ürkütücü.

G20 ülkeleri 2021-Roma toplantısı sonuç bildirgesinde, "..***Ardışık afetlerin yalnızca zaman sorunu olduğu!***" uyarısı yapılmıştı ve bu öngörü, izleyen kısa dönemde doğrulandı ne yazık ki. Salgınlar, toplum yaşamını savaştan da ağır etkileyen, ancak bütüncül savaşımla önlenebilir afetler.

Kalıcı ve akılcı çözümler için kök nedenlere - nedenlerin nedenlerine inilmesi zorunlu. İlk adım **DAYANIŞMA-KÜRESEL İŞBİRLİĞİ-EŞGÜDÜM**. İngilizce kısaltarak **"Go SO-CO-CO Covid**!" diyelim mi?

Sağlıklı - güvenli çevrede yaşamak temel insan hakkı. Yaşama geçirilmezse, başta bulaşıcı hastalıklar hızla yayılır, tüm dünya için ciddi tehdit olur. Küresel salgınların akçalı (mali) faturası trilyonlarca Dolar! 3,5 yıl süren kıtalararası salgında her yıl en az beş trilyon Dolar yoksullaştık. "*Koruma her zaman sağaltımdan üstündür*.." İngiliz atasözüdür. Dolayısıyla **"Go SO-CO-CO Covid!"** küresel direnişi ile daha adil-sağlıklı-güvenli bir dünya düzeni koşuldur ve olanaklıdır. Oysa salgın sırasında aşıya, tarama ve erken tanı olanaklarına, sağaltıma, nitelikli hastane hizmeti ve özellikle yoğun bakıma erişimde yaygın eşitsizlik giderilemedi. Bu durum kabul edilemez ve sürdürülemez. Hukuk yoluyla da epey iyileştirme yapılabilir : ***Sağlık, herkese önkoşulsuz temel insan hakkı!***

Neler yapabiliriz?

Nüfus arış hızı mutlaka yüzde yarıma düşürülmeli ve dünya nüfusu 8 milyarın altına çekilmeli. "***Yeşil yaşam***" yeni rota olmalı. Köktenci yaşam biçim değişikliği, israfın kesilmesi zorunlu.

Karbon ayak izi en aza indirilmeli; ulaşım, ısınma, bina mimarisi, yenilenebilen enerji kaynakları.. *Homo sapiens* mutlaka ve hızla, çevre insanı ***homo environmentum****'*a evrilmeli, bu zorunlu!

Aşı reddi - çekincesi sorunu odağa alınmalı ve yaygın - etkin - sürekli halk eğitimi ile yürünmeli; dengeli-ölçülü hukuksal yaptırımlar da konmalı. ***Aşı reddi,*** mutlak bir insan hakkı asla sayılamaz.

Temel hak ve özgürlüklerin kullanımında başkalarına zarar vermemek *(primum non nocere),* ana tıp-hukuk etiği ölçütlerinden; dengeli-ölçülü sınırlama gerekli! (Anayasa m.12 ve 56)

Herkesin sağlıklı - güvenli yaşama hakkı evrensel olup, üstün hukuk kuralıdır (*jus cogens*).

Aşıyı, sağaltımı red gibi davranışlara izin verilemez. Toplum yaşamının nimet ve külfetli

birlikte yüklenilecektir. "Aşıyı red - temel hak" ikileminde ya da çatışan değerler sorunsalında; geleneksel kültürel kalıplara dayalı çağrışımsal düşünce yerine, olguların bilimsel değer bilgisine dayalı etik çözümleme ve temellendirme yapılması gerekir.

WHO, FAO, UNICEF, WFP, UNRHC, UNEP, UNDP gibi uluslararası BM kurumlarının olanakları artırılmalıdır. Salgın vb. sağlık - beslenme - çevre.. gibi temel sorunların yönetiminde siyasal karar vericilere bilimsel yol gösterecek kurumlar, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kurulmalı ve etkin kılınmalıdır. Bu Kurumlar, sorun ortaya çıktığında ivedilikle oluşturulan Bilim kurullarının yerini almalı ve hukuksal konumları güçlü, özerk, bilimsel olmalıdır. *Kurullar yerine Kurumlar*… ABD'de FDA ve CDC, AB'de E-CDC, EFSA, EMA, İngiltere'de UK-HSA, birçok ülkede ulusal CDC'ler *(Hastalıklar Koruma ve Kontrol Merkezleri)* başarılı bilimsel kurumsallaşma örnekleridir. DSÖ, dünyadaki Altı Bölge Ofisiyle özellikle gelişmekte olan ülkelere öncülük etmelidir.

Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri (yataksız; evde, işyerinde, okulda… verilen) öncelikle güçlendirilmeli ve *Ulusal Koruyucu Sağlık Enstitüleri* eliyle salgın önleme - yönetim planları yapılıp güncellenmelidir. İngiltere'de E. Jenner, Almanya'da R. Koch, Frans'da L. Pasteur Enstitüleri köklü, bilimsel, özerk kurumlardır ve sağlık afetlerini, salgınları önleme ve yönetmede siyasal yetkeye yol gösterir. Türkiye'de ***Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü***'nün yokluğu (663 s. KHK ile 2011'de kapatıldı) büyük sorun ve eksikliktir, çağcıl örnekleri dikkate alınarak, hızla yeniden açılmalıdır.

Okullar açıldı, kış geliyor. **Yeni varyantlar** oluşuyor, oluşacak. 3,5 yılda varyant sayısı 1700'ü geçti. DSÖ'nün yakın izleme aldığı 2 güncel Omikron alt varyantı, EG.5 (**ERIS**) ve BA.2.86 (**Pirola**). Sonki, çoklu varyasyon içeriyor ve bağışık sistemi aşabileceği kaygısı var. Geçen 3,5 yılda küresel kapitalizmin körlüğü - çıkarcılığı yüzünden köktenci bilimsel politikalar izlen(e)mediğinden, Kovit-19 sorunu kalıcı olarak çözülemedi. Kısa erimde büyük dalgalanmalar beklenmeyebilir, çünkü *epey* toplum bağışıklığı oluştu aşılama ve hastalığı geçirerek. Ancak bu bağışıklık giderek sönümleniyor. Ülkemizde ağır ***yoksullaşTIRma***, başlıca risk etmeni! Kalabalık okullar, deprem bölgesinde barınma ve altyapı sorunları, yetersiz-dengesiz beslenme hatta **AÇLIK** çok can sıkıcı!

Başta etkin Sürveyans *(izleme-bilgi toplama-değerlendirme),* Sağlık Bakanlığı'nın zorunlu görevi. Salgınlar 1. Basamakta göğüslenir, hastanelerde ve yoğun bakım birimlerinde değil! Bu ürkünç yanılgıya yeniden düşülmemeli. PCR testleri yenilenmeli. Türkiye'de dolaşmakta olan Kovit-19 varyantlarına etkili XBB.1.5 Omikron suşu içeren **güncel** SARS-CoV-2 aşıları kullanıma alınmalıdır. (TUKOVAC denilen *aşı adayı* kullanılmamalıdır.) Riskli kesimlere aşıya çağrı yapılmalıdır. Bunlar başlıca 65+ kişiler *(grip aşısı da olmalı)* ve kimi süregen sağlık sorunu olanlar ile hekimlerin gerek göreceği insanlardır. Altı ay üstü bebek ve gebelere de **Kovit-19 aşısı** güvenle uygulanabilir. Hastalık kuşkusunda test yaptırmalı, hastalar durumlarını hekime danışmalı, kendilerini yalıtmalıdır.

Bilinen korunma önlemleri özenle sürdürülmelidir :

Kalabalık kapalı yerlerde maske ve uzun kalmama, fiziksel uzaklık, el yıkama.. *çok değerli.*

Bakanlık saydam-bilimsel olmalı, kamuoyu ile güncel-doğru veri paylaşarak güven kazanmalı ve aşı karşıtlığı-çekincesi sorununu aşmaya çabalamalı, hekim örgütleriyle etkin işbirliği yapmalıdır.

COVID-19 bitmedi, "alarm" dönemi geride kaldı ancak özenle izleyerek sorunu yönetebiliriz.

***

İki hafta sonra 12 Ekim 2023 Perşembe yazımızda buluşmak üzere, sağlık - esenlik diliyoruz.